

Uvodnik: Povjesničari na Haškom sudu za bivšu Jugoslaviju u potrazi za povijesnom istinom

U ovom broju *Časopisa za suvremenu povijest* odlučili smo objaviti neke od nalaza profesionalnih povjesničara koji su izrađeni za potrebe suđenja pred Međunarodnim sudom za ratne zločine na području bivše Jugoslavije u Haagu. Taj je *ad hoc* Sud osnovalo Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda rezolucijom od 25. svibnja 1993. godine. Sud bi do 2004. trebao završiti sa svim istragama te okončati svoje sudovanje do 2008. godine. Prema namjeri svojih osnivača Sud ima eksperimentlni značaj.

Od ustrojavanja Suda podignute su brojne optužnice, privedena većina optuženika i proglašen određen broj presuda protiv nekih najviših političkih i vojnih dužnosnika, što je izazvalo različite reakcije intelektualne i šire javnosti, u rasponu od oštrih osuda i neodobravanja do bezuvjetnog odobravanja. Oспораватељи Suda држе да он има пренаглашену политичку функцију те га критикују због пристраности. Njegovi su podržavatelji uvjereni da objektivno progona i kažnjava sve one koji su zamislili ili počinili ratne zločine. Na području prava Sud je postavio nove standarde pravde u međunarodnoj zajednici, koji su ponekad u suprotnosti s državnom suverennošću. Analitičari smatraju da je Sud imao značajnu ulogu u "izoliranju ekstremizma" na područjima koja su se našla pod njegovom nadležnošću. Unatoč različitim mišljenjima, neosporno je da Sud ima izraženu političku dimenziju koja ima praktične posljedice. Prema izjavama najviših hrvatskih dužnosnika, jedan od najvećih problema Hrvatske u odnosima s Europskom unijom upravo je Haški sud.

Nas, osobito s historiografske točke gledišta, zanima nastup afirmiranih povjesničara iz različitih zemalja u svojstvu sudskih vještaka (tzv. expert witnesses), koji su svojim iskazima, svaki na svoj način, pokušali objasniti povijesni kontekst krvavog sukoba u Bosni i Hercegovini, pa i šire. Ovom prigodom usredotočili smo se na kazneni postupak protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza. Optužnica je u tom predmetu polazila od tvrdnje da je Hrvatska demokratska zajednica bila vodeća stranka u Hrvatskoj, a njezini ciljevi uključivali su pravo na odvajanje cijele 'hrvatske nacije unutar njenih povijesnih i prirodnih granica'.¹ Već je ovo pozivanje na 'povijesne granice' dovoljan razlog za vještačenje profesionalnih povjesničara jer se ne može očekivati da suci međunarodnog suda znaju povijesnu problematiku Bosne i Hercegovine i njezina bližeg okruženja. U sklopu dokaznog postupka branitelji i tužitelji koristili su se nalazima pojedinih povjesničara za koje su očigledno mislili da svojim znanjem mogu objasniti historijski kontekst sukoba. Dio njihovih teza ušao je u presudu. Tako se jedno poglavlje presude odnosi na "povijesnu pozadinu" (Predmet br. IT-95-14/2-T, str. 133-137).

¹ Vidi Predmet Kordić i Čerkez (IT-95-14/2) Optužnica ("Lašvanska dolina"). <www.un.org/icty/bhs/glance/cis.kordic.htm>

Ovdje objavljeni članci Roberta J. Donie i Marka Almonda zapravo su nalazi koje su oni kao vještaci tužiteljstva, odnosno obrane izradili u okviru slučaja Kordić. Članci Mladena Ančića i Dalibora izrađeni su kao pomoć obrani za pripremu svjedočenja vještaka povjesničara. Članak povjesničara Davora Marijana je njegov vještački nalaz u slučaju Vinka Martinovića Štele (i Mladena Naletilića Tute – Predmet IT-98-34). No, s obzirom na to da je i u tom slučaju središnja točka bila suvremena povijest Bosne i Hercegovine, a taj se rad odlikuje svojom temeljitom raščlambom vojne povijesti, uključili smo i taj članak da bi se dobila što zaokruženija tematska cjelina. Ovaj zbornik, prema našem mišljenju, omogućuje uvid u povijesne interpretacije domaćih i stranih stručnjaka u objašnjavanju povijesti sukoba između Hrvata i Bošnjaka/Muslimana u BiH.

U praćenju susreta historiografije i Haškog suda zamolili smo pravnike da nam pokušaju objasniti kolika je uopće važnost nalaza povjesničara u sudskim postupcima. Ksenija Turković u svome članku "Povjesničari u potrazi za istinom o sukobima na prostoru bivše Jugoslavije u svojstvu vještaka pred ICTY-em" smatra da je uloga povjesničara "u velikoj mjeri određena ciljevima koje bi Sud trebao ostvariti." Njezina studija pokazuje razliku između povijesti i sudskog postupka kada se utvrđuje istina o određenom događaju. Napose su vrijedni njezini pogledi na problem nepristrasnosti povjesničara u sudskom postupku i postavljanje pitanja je li sud odgovarajuća institucija za povjesničarska davanja ocjena o prošlim događajima koji su povezani sa suvremenošću ili bi trebali pridonijeti njezinu boljem razumijevanju.

Iskazi vještaka su povijesni radovi, koji pokazuju kako su povjesničari do sada sudjelovali u radu Međunarodnog suda u Haagu. To je svakako profesionalni izazov, jer je riječ o praktičnom pokazivanju vlastitih spoznaja. Povjesničari su se našli u specifičnoj situaciji jer su mogli imati određeni utjecaj u donošenju sudskih odluka o ratnim zločinima i zločinima protiv čovječanstva. Drugim riječima, povjesničari su mogli svojim historijskim analizama uputiti suce na upoznavanje s relevantnim činjenicama koje pomažu u povezivanju počinjenog zločina sa širim događajima u određenom vremenu i prostoru. U svim su slučajevima ponudili opću historijsku analizu odgovornosti za ratne zločine i podastrijeli određene vrijednosne sudove, a sucima je ostalo procijeniti jesu li optuženici zaslužili odgovarajuće kazne.

Haški je sud otvorio još jednu temu koja je važna za povjesničare. Riječ je o selektivnom objavljivanju službenih dokumenata, uglavnom transkripata tonskih zapisa razgovora pojedinih političara. Njihovo je objavljivanje trebalo pomoći u razjašnjenju spornih pitanja iz nedavne povijesti, odnosno u slučaju Suda potvrditi određene točke optužnice. Iznošenje povjerljivih podataka do sada nije bio čest slučaj, jer su sve države, uključujući demokracije zapadnog tipa, strogo nadzirale tajnost svojih službenih dokumenata, a kad su već otvarale svoje tajne arhive na tome su radile vrlo oprezno. S druge strane, jedan od ciljeva Suda jest "prikupiti autentičnu dokumentaciju i nepristrano zabilježiti

povijesne činjenice”² Tako definirani cilj postavlja barem dva pitanja: 1. Tko je nositelj prava prikupljanja povijesnog gradiva? i 2. Tko je ovlašten za pisanje nepristrane povjesnice?

Učinilo nam se korisnim objaviti ove članke s heterogenim gledištima da bismo potaknuli razmišljanja o tome koliko su oni kvalitetni historiografski radovi i jesu li možda tendenciozno sastavljeni da bi isključivo poslužili obrani ili optužbi u pojedinim slučajevima. S aspekta suvremene historiografije želimo doznati je li angažman povjesničara na Haškom sudu, odnosno nekim drugim sličnim tijelima, primjerice budućem Međunarodnom kaznenom sudu, koristan njihovom zanatu ili je tu uglavnom riječ o nastupanju *pro domo suo*. Povjesničari bi mogli imati određenu ulogu i u radu nacionalnih sudova, kad je riječ o manje eksponiranim slučajevima. I tu također postoje iskustva, primjerice slučajevi Andrije Artukovića i Dinka Šakića, kada su povjesničari sudjelovali u analizi događaja iz razdoblja Drugog svjetskog rata.

Nadamo se da ćemo u bliskoj budućnosti nastaviti s izdavanjem do sada neobjavljenih iskaza povjesničara vještaka, ali i da ćemo potaknuti reagiranja, pa i stručnu polemiku, kako bismo stekli još potpuniju sliku o spornim pitanjima iz starije i novije povijesti Bosne i Hercegovine te Hrvatske. Vjerujemo da ćemo imati priliku raspravljati i o suđenju protiv Slobodana Miloševića, bivšeg jugoslavenskog predsjednika. Tijekom tog procesa već se mnogo raspravljalo o raznim aspektima povijesti.

Stjepan Matković
urednik *Časopisa za suvremenu povijest*

² Vidi u ovome broju *Časopisa za suvremenu povijest* članak Ksenija TURKOVIĆ, “Povjesničari u potrazi za istinom o sukobima na prostoru bivše Jugoslavije u svojstvu vještaka pred ICTY-em”, 20.-21.